

Живана Војиновић

**КОНСТАНТИНОВА
ИСТИНА**

Шабач 2014

Heureux qui, comme Ulysse, a fait un beau voyage, спевао је у 16. веку француски песник Joachim Du Bellay. *Срећан је онај који је, као Одисеј, био на лепом путу. А како је смрт последња линија свега, нека ми буде дозвољено да при крају пута осветлим свој живот и кажем своју истину. Сад и увек. Nunc et semper.*

Потичем из породице која је у разним делатностима дала низ значајних људи. Најпознатији међу њима је Максим Мојсејевић Винавер, правник и депутат у царској Думи, један од оснивача Кадетске странке и министар последње „беле владе“. Уз раме му је лекар и писац Бруно Винавер, чије су драме много игране у Пољској. Ту је и славни шахиста Симон Винавер, дрварски трговац који је на свом имању окупљао шахисте, а његово име носи једно од шаховских отварања. Понеки Винавер живи и у Француској, Великој Британији и Америци, а у Југославији су само потомци мога деде Аврама. Пре неколико година добио сам писмо из Русије, од презимењака који пером склапа породичну хронику. Он је нашао документ тајне руске службе ОХАНА из којег се види да је Аврам Јосиф Винавер рођен 1861. у Варшави, као најстарији син тамошњег трговца Давида. Захваљујући томе открио сам непознате детаље из историје своје породице и сазнао да је мој деда у родном граду завршио Трећу гимназију и уписао медицину. Са Медицинског је избачен на две године, без права уписа на неки други факултет у царству, јер је 5. и 6. априла 1883. учествовао у студентским демонстрацијама. Универзитетски савет то је потврдио 30. априла. Да би избегао полицијски надзор отишао је у Краков и студије наставио у Угарском царству. И тамо је млади Аврам учествовао у немирима студената и борби против царског самовлашћа. Дипломирао је 29. јануара 1887. и добио звање доктора медицине, а ја се сећам његове дипломе која је била сва на латинском. ОХРАНА ми открила да је на руској граници ухапшен 3. јула 1885. године, а када је пуштен држан је под надзором. Са супругом Розом Розенберг, из познате јеврејске породице, која је у родној Варшави завршила конзерваторијум и била пијаниста, 3. априла 1889. напустио је Руско царство. Кренули су у Беч да траже посао, иако неки тврде да су пошли у Сирију. За то нема доказа али се зна да су се задржали у Београду, јер је др Аврам волео да игра шах.

У Краљевини Србији имао је пријатеља са студија др Романа Сондермајера, који је основао Хируршко одељење београдске Војне болнице и као војни лекар добро се снашао. Он му је обезбедио запослење у Београду и помогао да оде у Шабац, где је имао приватну ординацију и радио као ординаријус у Шабачкој болници. Био је лекар опште праксе, а лечио је и очне болести. Постао је угледан Шапчанин и имао је доста пацијената и неколико искрених пријатеља. Преко лета је у Бањи Ковиљачи био бањски лекар. Као приватник, први је у Србију донео рентген апарат, а конкуренти су говорили да њиме гледа ко има ушивене дукате. Резултате у лечењу рака поднео је 1904. године у Београду, на Првом конгресу српских лекара и природњака.

Деда Аврам умро је читаву деценију и по пре мог рођења. Учествовао је у оба балканска и у Првом светском рату: био је управник болница у Пироту и Врању, а у Ваљевској болници остао је да бди над рањеницима и тифусарима. Са српском војском повлачио се до Ђевђелије, где су га покосили пегавац и маларија. Његових слика готово да немам, али чувам једну на којој је на одру, уз војничку стражу.

Мојима је током Првог светског рата у Шапцу све пропало. Остало им само оно што је било тешко за ношење, два стола са мермерним плочама и ормани за лекарске инструменте. Баба Ружа, у свим српским ратовима била је добровољна болничарка, од добијене ратне штете у Београду је почела да кући кућу. Примала је пензију свог супруга, санитетског мајора, и живела у *Сарајевској 13*. Као наставник клавира радила је у Музичкој школи код Лондона, а имала је и приватне ученике.

Кућа на Ђерму, у *Ђаковачкој 21*, купљена је док је отац био аташе у Берлину при југословенском Посланству, а ми са њим живели у иностранству. Ту је баба држала „пансион“, у којем су ученице становале, јеле и вежбале - на великом клавиру из ратних репарација и пијанину марке „Bluthner“. За разне часописе писала је чланке, репортаже и преводила са пољског, а говорила је и француски, немачки и руски језик. Написала је и велики роман, чији је рукопис био код нас на тавану. Жао ми је што у смутном времену није сачувана ни кутија са књигама чудних слова, а мој брат је говорио да су аутобиографске.

Имао сам 12 година када је баба Ружа отерана у Бањички логор и убијена. Добро сам је запамтио. Волео сам је и поштовао. Била је мој први учитељ клавира, корпулентна, изразито лепих црта лица и изузетног ауторитета.

Музицирала је и у Шапцу. У Музичкој школи „Мокрањац“ имала је своја примања, на која се долазило на чај и музику. Композитор Миховил Логар причао ми је да ју је упознао првих дана када је дошао из Прага. И на Ђерму је давала часове, иако је тата говорио да то не ради. Дуго сам чувао плакате и новинске критике њених концертних наступа, па и „Бетовенове вечери“ и „Григове вечери“. Свирала је и у камерним саставима, а у сећању ми је податак да је са неким Италијаном из путујуће забавне групе извела сонату за виолину и клавир Цезара Франка.

Деда је за мене - лик из маште. Ваљда због тога што га нисам упознао, приче о њему слушао сам отвореног ума и уздрхталог срца. Поносан сам био на свог Аврама Јосифа, када су на великој годишњици Српског лекарског друштва причали о њему и другим лекарима Јеврејима. Пред његовом великом сликом у униформи српског официра стајао сам мирно на изложби у Павиљону „Цвета Зузорић“, својевремено пренетој из Сарајева.

Знам да је у Шапцу имао велику праксу. Знам да су тамо били у закупу, никада нису купили кућу, али баку нисам питао да ли су били имућни или не. Брату и мени причала је да је њена ћерка Мјећа као девојчица умрла од туберкулозе, и да није сахрањена све док нису регулисали да је јеврејске вере и „гробарину“ платили уназад. Деда је био атеиста, па је мала Мјећа само тако могла у шабачко Јеврејско гробље. Знам и да је сину, рођеном у Шапцу 16. фебруара 1891. године, дала име свога оца Станислава. Та зима је била толико јака да су им пријатељи из Београда на „бабине“ дошли санкама и превезли се преко залеђене Саве.

Задивљујуће је колико је мој отац волео свој родни град. С поносом је увек истицао да је Шапчанин. Записала је то и Ребека Вест, Енглескиња која је својим умом и маштом исткала необично путописно дело и даровала га Југославији. Књизи је дала наслов *Бело јагње и црни соко*, према песми *Пропаст царства српскога* која говори о Лазаревом опредељењу за жртву и царство небеско.

„Полетио соко тица сива/ од светиње од Јерусалима,/ и он носи тицу ластавицу./ То не био соко тица сива,/ веће то био светитељ Илија;/ он не носи тице ластавице,/ веће књигу од Богородице...“.

Ту песму мој отац је превео Ребеки Вест, а она на олтар своје љубави према Југославији приложила његова знања и осећања. Њен преводилац и

водич био је кроз Хрватску, Босну, Србију, Стару Србију, Македонију и Црну Гору, од Загреба до Котора. Ја сам тада имао шест, односно седам година, и знао сам само да није код куће и да није са мном. Чим сам одрастао почео сам да се поносим јер је у тој књизи овековечен „песник Константин, Србин, што значи Словен који припада Српској православној цркви“. Зашто, питате? Сигурно не због Западног римског царства и Константинових реформи, него зато што средишњи лик у књизи има сина тог имена. Због тога сам заувек поносан.

Дивно је Ребека Вест описала мога оца. Напапет сам знао тај опис. „Константин је низак и дебео, са главом попут оног чувеног сатира у Лувру, чела опточеног виновом лозом, мада је то човек који мало пије. Он је стално опијен оним што му излази из уста, а не оним што кроз њих улази... Скоро све што говори има своју вредност; понекад промиче као позориште сенки у боји, као Хајнеове *Фирентинске ноћи*, а понекад у малу причу кристализује суштину наде, љубави или жала, као Хајнеова лирика. Од свих људских бића које сам икад срела, он највише личи на Хајнеа: а будући да је Хајне најјеврејскији писац, из тога следи да је Константин Јеврејин колико и Србин...“.

И ја свога оца доживљавам као Ребека Вест. Слажем се и са њеним записом да „све његове најлепше приче почињу речима: Ја сам из Шапца“. Вуку и мени причао је о свом детињству, како је у Будимпешту ишао у позориште, а у Беч у оперу. Када смо запиткивали о деди говорио је да је био - човек од поверења: једном га полиција саслушавала јер је извадио метке и превио ране неком хајдуку али га није одао, а у Ваљевској болници остао је са рањеницима да чека Аустријанце! Те приче су брата и мене испуњавале усхићењем, дивили смо се дединој храбрости и груди нам се надимале поносом јер смо потомци таквог човека.

Поносили смо се и татином храброшћу. Он је после матуре, у јесен 1909. године, отишао у Париз да студира математику. Наставник му био славни Поенкаре, филозофију је слушао код Анрија Бергсона, а клавир учио код Ванде Ландовске. Уочи Првог балканског рата био је последња година студија, али је све напустио и као добровољац дошао да брани Србију. У Првом светском рату, чији је повод видовдански атентат на Франца Фердинанда и Софију Хотек, био је у легендарном Скопском ђачком батаљону „1300 каплара“. Никада га нисам питао о прелазу преко

Албаније, али сам понешто од страха наслутио из тона којим би изговарао реч - Кајмакчалан, Крф и Видо.

Нисам га питао ни о путу до Перербурга, преко Париза, Лондона и Штохолма. Сам је причао о данима у револуцији која је прогутала Руско царство, али је то мени као дечаку личило на добре измишљотине. Нарочито ми чудна била прича о ратном позоришту, у које се ишло на обе стране барикаде, а после престанка пуцњаве портири позивали на наставак представе. Сасвим необичне, нестварне и чудесне биле су ми и приче о руском балету Ђагиљева. Тек када сам одрастао схватио сам да је сасвим могуће да су се ложиле степенице и снабдевало на црној берзи, да су штампане новчанице и табаци сечени маказама, да је организована војна јединица која се пробијала до Цариграда, и тако редом.

У Другом светском рату отац је био у немачком заробљеништву, а живот му као и осталим официрима југословенске војске сачувала Женевска конвенција.

Полугладним и лоше обученим војним заробљеницима није било лако у логорским баракама, али је отац много више патио због брзог слома оружја које је својевремено на Церу и Колубари разбило војску двојне монархије.

Баба, мама, брат и ја, док је он био у заробљеништву, били смо у Београду. Немци су наредили да се сви Јевреји пријаве, а ко то не учини биће стрељан. Пријатељи су мојој мајци саветовали да се као Немаца не пријављује, јер ће нам тако написати смртну пресуду. „Правите се да не знате да се наредба односи на вас, јер су ваша деца православне, а ви евангелистичке вере“, говорили су јој добронамерни. Касније сам схватио пред колико тешком одлуком је тада била, а знам да смо преживели само зато што је пријатељски савет послушала. Успела је некако да из Немачке прибави доказ свог порекла, од петог колена, и преда га када су јој затражиле немачке власти. Југословенска држављанка Елизабета Зилекс - Јелисавета Винавер - доказала је своје аријевско порекло, али је увек постојала могућност да нас позову с обзиром да су тадашњи болесни мозгови створили Полу-Јевреје, Четврт-Јевреје, и тако - до петог колена. Јадна моја мама, четири године је страховала за своју децу и мужа јеврејског Србина, а срце јој крварило што припада народу који газии државе и народе, пролива крв милиона и у гасним коморама свет

„ослобађа“ управо од Јевреја, Цигана и Срба! Тај терет носила је до смрти, до 1979. године.

Моје детињство је на почетку рата незалечиво рањено. А када је у јесен 1941. баба Ружа одведена на Старо сајмиште, страх се уселио у *Ђаковачку 21* и угнездио у моју душу. Још је видим како пакује најнужније ствари, јер су Немци најавили да ће сутрадан по њу доћи. Те вечери је, кријући од нас, на свим мојим нотама записала: „Своме драгом Титију!“ А Тити сам ја, јер сам своје име - Константин - као сасвим мали тако изговарао. Са завежљајем је отишла и вратила се, јер је мама некако успела да је извуче. Гестаповци су други пут по њу дошли 30. септембра 1942. и отерали је у Бањички логор. Била је логораш број 7489, а стрељана је већ 7. октобра. Тако пише у логорској документацији, али ја нисам успео да се ослободим помисли да је угушена у оном страшном аутомобилу - душегупки, иако знам да он тада није био на београдским улицама. Дуго сам се питао да ли је тата могао да нас спасе, њу од смрти а нас од стреса?! Питао сам се, а знао сам. Могао је, да је био другачији човек. Имао је много могућности, али ниједну није хтео да искористи иако је и те како о свему био обавештен. Уочи рата био је у Прес бироу и као шеф публицистичког одсека упућен у сва светска збивања. Чуо је потмули хук немачке чизме, и пре но што је кренула у освајачки поход. Држао је конференције за штампу и на питања страних новинара одговарао на њиховом језику, руском, чешком, немачком, француском, енглеском, италијански или пољском. Упоредо је помагао Јеврејима да добију визу за Југославију, а на молбу главног рабина издавао им новинарске легитимације како би југословенском жељезницом бесплатно могли у Америку или Палестину.

Било је то време у којем се за стилски намештај добијало десетак долара, али се продајом породичних вредности једино могло спасти. Мој отац, међутим, о одласку није размишљао. Српска ратна слава ударила му у главу, па је ковао планове за борбу и заустављање Немаца. Као резервни капетан југословенске војске у Ратничком дому планирао је некакве непролазне путеве којима немачка механизација не може да прође.

У сопственој халабуци није чуо свог пријатеља Рабиновића и његов савет да збрине породицу и оде у Америку. Није чуо ни кума Константина Фотића, посланика Краљевине Југославије у Вашингтону, који га је молио да за аташеа дође у Америку. Мислио је да је Американцима досадно, шта ли?! Говорио је: „Моја жена је Немеца и нека она са децом иде у Немачку,

а ја идем у рат“. А кад је све почело азил у Енглеској нудили су му Хенри и Ребека Вест, а он се љубазно захвалио и потом, у заробљеништву, преко Црвеног крста од њих примао пакете.

Задивљујућа је та очева везаност за земљу у којој је рођен. И 1949. долазили су многи Јевреји и покушавали да га убеди да оде из Југославије у Израел. Нипошто није хтео, а у комунистичком режиму доживео је много тешкоћа. Није могао да добије посао, а имао је 48 година и врло малу пензију јер је још 1939. пензионисан са 23 године стажа! Иако се надао, није успео да се запосли. Нужда га, по старој латинској *mater artium necessitas*, натерала да се снађе па је да бисмо живели преводио као на - робији. Издавач му наручи две књиге, рецимо Дикенса, и он данима седи и ради. Због тога сам му рекао да ћу многе од тих огромних књижурина прочитати само ако одем на робију. Наравно, многе је преводио са задовољством. Мени и мојим друговима, који су се око њега окупљали као у кафићу, читао би шта је превео и проверавао како понека реч шатровачки гласи.

Многи су ме питали да ли је мој отац био огорчен због односа према њему. Није, тврдим. Није био присталица ни једне једине партије, али знам да је у младости био републиканац и да је када се краљ Александар оженио за *Републику* написао текст „Маскембал у време куге“. Отприлике, у земљи куга, а владар прави маскембал! Међутим, од огорчености га је спасла његова природа, знатижељност и радозналост, чињеница да га је све интересовало. Жао ми је што није доживео одлазак на Месец, не зато што би за један сат написао песму о томе, него зато што би се радовао.

Иначе, писао је сваки дан. Куцао је са два прста, а да напише чланак за њега је била игра. Причали су ми да је у листу *Република* шетао у круг и дактилографкињама диктирао три различита текста, симултано, као да игра шах! Имао је невероватно памћење и концентрацију.

Свирао је два инструмента, а оба је научио у Шапцу: виолончело од Роберта Толингера, а клавир од своје мајке. После рата за клавир није седао, осим када је требало мени нешто да покаже или да ме исправи. Музику из његове радне собе и мени непознати језик чуо сам последњи пут, чини ми се 1950, када му је у посету дошао неки пријатељ из времена док је био аташе. Интересантно је такође да мој отац матерњи пољски није говорио 50 година, али је рецитовао неке песме. Напамет је знао и сијасет латинских, руских и немачких стихова. Говорили су да је песник и

преводиолац. Сам себе сматрао је новинаром и тврдио да је књижевник из хобија. Професионални књижевник постао је после рата, када је уведена књижевничка пензија. Захваљујући томе признате су му чак 42 године стажа, па је имао већа примања. Пре рата био је и музички критичар и сјајан полемичар. Неколико полемика имао је са некима који су у комунизму били моћни, али се никада на њих није жалио и нисам осетио да их је мрзео. Волео је он те „свађе“ у *Француској 7*. За њега су то били интелектуални мегдани и права надмудривања.

Стално је читао нове књиге, из најразличитијих области. Пре рата узимао их је из књижаре Геце Кона и у иностранству стално куповао. Сећам се да се пре окупације из Прага вратио са огромним сандуком, у којем су биле књиге на различитим језицима. Оне су му храниле дух, па се држао Цицеронове тврдње: „Ако у библиотеци имаш врт ништа ти неће недостајати“. После ослобођења два пута недељно ишао је у Универзитетску библиотеку, а ја сам га пратио са коферчетом пуним књига. Једном сам неку његову књигу однео у школу, и на часу српског језика сазнао да је забрањена и да је од јеврејског аутора.

Нисам знао какав је мој отац књижевник, значајан или набеђен, све док у Нишкој Бањи није умро. Звучи невероватно, али, зачуђен сам био када се на његовој сахрани у Београду окупило на стотине људи. Изјављивали су саучешће, а ја нисам знао ко су. Тог 1. августа 1955. године схватио сам да је био добар, јер сам видео да га цени елита наше културне јавности.

Јако ми је значило што су људи дошли да га испрате, тим пре што ми овде нисмо имали рођаке. Мамина сестра живела је у Америци, а брат у Немачкој. Баба се својевремено дописивала са сестром у Лођу, а тата није имао никога. Писао је само неком рођаку из Русије, који је у чисткама нестао. А немати никога посебно је било тешко за време окупације. Нико није могао да нам помогне па смо, да би преживели, за храну мењали сву одећу, постељину и ствари. Само неколико људи током рата дошло је да види да ли смо живи: на почетку били су то неки сасвим стари Јевреји, а после су свраћали Шапчани Младен и Вишеслава Ђуричић и композитор Јосип Славенски.

Музика је мој свет. Клавир сам под окупацијом наставио да учим код Стане Клајн, у Музичкој школи „Станковић“. Сећам се да једном за време бомбардовања нисам хтео у склониште, него сам у очевој соби на старом грамофону слушао његове плоче. А када се вратио из заробљеништва,

оцењивао је како свирам и саветовао ме јер је имао апсолутни слух и богато теоријско знање. Он ми је отворио пут у нову музику, од импресиониста, Дебисија и Равела до Стравинског и Бартока. Дебиси је био наш Бог, сатима ми је о њему причао. У неверици сам питао да ли га је збиља видео, он ми рекао: „Не само да сам га видео него сам се са њим и руковао!“ А када је код нас дошао Стравински био сам му представљен, па сам и ја својој ћерки могао да причам да сам се руковао са једним бесмртником.

Завршио сам Музичку академију и годинама за Радио писао коментаре. Намеравао сам да их склопим у прави оперски водич, али ми се није дало. Не може свако да посети Коринт (*Non cuivis homini contingit adire Corinthum*), рече Хорације! Био сам драматург Београдске опере, онај који предлаже репертоар, али, нисам постигао оно што сам желео. Опера је скупа, а кад пара нема - отписана је. Последња је деценија 20. века, а ми имамо зграду од око 25 милиона долара, опрему, и студио који кошта 2,5 милиона долара, али немамо фондус костима, радионице, нити новца за клавире па се радујемо пијанину добијеном на поклон!

Самоуправљање је оставило страшне последице. Нема приказивања оперских дела савремених аутора. То се сматра атаком на слободу. Самоуправно, људи одлуче да неће да певају савременог аутора јер не могу да га изводе у иностранству. Певају Вердија и Пучинија, а неће домаћу оперу! Већ годинама немамо српску оперу. Тужан сам због тога, али, *maneant nostras ea cura nepotes!* Нека ова брига остане нашим потомцима!

Истину о себи и својој породици записах на подстрек једног журналисте, у спомен на претке, а унуцима за памћење. Крај писма-исповести, уместо печатом, печатирам благословом: Q.F.F.F.Q.S. (*Quod faustum felix fortunatumque sit*). Нека буде корисно, успешно и срећно.

У Београду, 5. маја 1993. - 5. Iyуara 5752.

Константин